LECTIONES TULLIANAE.

SCRIPSIT

W. G. PLUYGERS.

(*Continuantur e Mnemosynes Vol.* X. *pag.* 97.)

CAPUT XI.

Orationes Philippicae.

I. § 10. Cicero consilium reversionis suae exponens ex Bruto se audivisse narrat L. Pisonem in senatu libere esse locutum, sed non satis adiuvisse eum qui debuissent. „Hunc igitur ut sequerer properavi, quem praesentes non sunt secuti, non ut proficerem aliquid — nec enim sperabam id nec praestare poteram, — sed ut etc." Verbum „praestare" post sperandi verbum locum tueri non potest, quippe quod ne speratur quidem id certe praestari non potest. Sententia requirere videtur „nec *sperare* poteram."

I. § 20. „At quae est ista tertia decuria? — Centurionum, inquit. — Quid? isti ordini iudicatus lege Iulia non patebat? — Census praefiniebatur, inquit. —" Si quod adversarius arguit verum esse conceditur, ita tamen ut argumentum non totam causam complecti significetur, particula *at* fere solemnis est: „*At* census praefiniebatur."

II. § 41. „Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. Nihil scio, inquies, nisi quae praedia habuerit. Igitur fratrem exheredans te faciebat heredem." In postremis subiectum primarium in sententia locum obtinet et maxime mentes advertere debet. In Vaticano manus secunda *is* ante *igitur* addidit; recte quidem, sive libri cuiuspiam auctoritatem secuta, sive suum ipsius indicium.

II. § 73. Antonius bona proscribere coactus in iis reliquias Pompeianae sectionis hastae submisit. „Auctionis vero miserabilis adspectus: vestis Pompeii non multa eaque maculosa, eiusdem quaedam argentea vasa collisa, sordidata mancipia, ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus." Non dolebat Cicero esse inter illas reliquias quae videre posset, sed esse omnino reliquias. Malebat enim omnia periisse, quam ex antiquo splendore domus Pompeianae superesse corrupta et contaminata. Legendum est: „quidquam ex illis esse *reliqui*." „Ex illis" est ex veste, argento, mancipiis.

II. § 76. „Qui — in proximum annum consulatum peteres — cum Gallicis et lacerna cucurristi." Nimis ridiculum est „cucurristi." Legendum „*accucurristi*," nam sequitur narratio de Antonii in Urbem adventu.

II. § 94. „Quis enim cuiquam inimicitior quam Deiotaro Caesar? aeque atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rem publicam populi Romani caram esse sentiebat." Duplex comparandi particula „aeque atque" et „ut" non nisi allatis similibus exemplis defendi poterit. Quae si desunt quatuor incisa uno membro comprehendenda erunt: „Aeque atque huic ordini *et* equestri *et* Massiliensibus *et* omnibus etc."

II. § 104. Antonius in M. Varronis fundum Casinatem invaserat, ab hasta Caesaris, ut ipse aiebat. „Remove gladios parumper illos quos videmus: iam intelliges aliam causam esse

hastae Caesaris, aliam confidentiae et temeritatis tuae; non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit." Innumeri apud scriptores latinos loci sunt in quibus sedes et aedes confunduntur. Idem hic accidisse videtur. Nam sedes non intelligitur nisi certi hominis, cuius significatio in „illis sedibus" desideratur. Tum dominus et sedes nomina sunt ex diverso rerum genere petita. Dominus enim est qui dominium habet, quod in sede nullum est: sedes autem ad vitam pertinet et domicilium, neque est domini sed habitantis. Denique qui it possessum non sedes intrat, sed fines, fundum, aedes, neque a sedibus arcetur, deiicitur, sed ab aedibus. Legendum videtur „illis *aedibus.*"

III. § 6. Legio Martia relicto Antonio Albae consedit. „Quam potuit urbem eligere aut opportuniorem ad res gerundas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum rei publicae civium." Urbs saepe ita ponitur ut cogitentur incolae, neque est reprehendendum, si quod hi sentiunt id urbi attribuitur. Itaque per se recte dicitur urbs amica, infesta, fidelis. Sed hoc loco primum urbs proponitur, ab incolis seiuncta, cum certa significatione loci („urbs opportuna ad res gerundas."); tum incolarum animi et virtutes commemorantur. In hac certe oratione quod hominum est ad locum transferre vitiosum est. In rhetorica quoque horum verborum compositione tenuitas membri „aut fideliorem" improbanda est. Fortasse Cicero scripsit: „aut *fideliorum ac* fortiorum virorum" cf. Or. III. § 39 „in municipio fidelissimo et fortissimo;" Or. IV. § 6. „Albae constiterunt in urbe opportuna munita propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium atque optimorum;" Or. V. § 24. „In provinciam firmissimorum et fortissimorum civium;" quo loco equidem ab Halmio dissentiens „fortissimorum" retinuerim sed pro „firmissimorum" (coll. Or. VI. § 2 „coloniam vestram fidissimam fortissimamque") „*fidissimorum*" reposuerim.

V. § 11. „Quid? illi immanes quaestus ferendine, quos M. Antonii tota exhausit domus?" Pro *tota* coniecit Ernesti *una*, Halmius *tot una*. Locus sine dubio corruptus sed vulnus non in *tota* quaerendum esse videtur. Etenim quaestus exhaurire est pecuniam quaestu faciendo collectam ita consumere, ut nihil sit superfuturum. Quod si hoc loco significatur, domus Antonii ponitur pro M. Antonii victu, cultu, ceteris quae domus appellatione continentur. At locus de pecuniis perditis ac dissipatis supra absolvitur, hic de immensa pecunia agitur ex rei publicae venditione in aedes Antonianas congesta. Qua de re omnem dubitationem tollunt quae continuo sequuntur: „Decreta falsa vendebat, regna civitates immunitates in aes accepta pecunia iubebat incidi. — Calebant in interiore aedium parte totius rei publicae nundinae etc." Id certe non est quaestus exhaurire, sed haurire. Itaque sententia requirit „quaestus quos M. Antonii *hausit* domus." Loci vero unde hauserit significationem librarius omisit. In qua restituenda fortasse non spernenda est unius libri auctoritas *toto* pro *tota* exhibentis. Sententiae certe satisfacit „quos M. Antonii *toto* ex *orbe terrarum* hausit domus." Sed non minus recte dictum erit „q. M. A. tota ex *r. p.* hausit domus." Et alia reperiri poterunt aeque bona.

V. § 23. „C. Caesar — paucis diebus exercitum fecit." De hac re Cicero semper compositum verbum usurpat, quod hic quoque revocandum videtur: „exercitum *confecit.*" cff. § 43: „subito praeter spem omnium exortus — confecit exercitum, quem furori M. Antonii opponeret." § 44: „ex Antonii amicis sed amicioribus libertatis contra Antonium confecit exercitum."

V. § 24. Antonius de exercitu Caesaris certior factus ex Urbe profugit. „At quo? In provinciam firmissimorum et fortissimorum civium, qui illum, ne si ita quidem venisset ut nullum bellum inferret, ferre potuissent, impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium." Hunc locum supra attigi non pertractavi. Nam in hac figura orationis incisa „impotentem,

iracundum, contumeliosum, superbum" et „semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium" pari numero esse oportet. In prioribus unum de quatuor incisis abundat. Gravis suspicio est „iracundum" ex interpretatione praecedentis „impotentem" ortum esse.

VI. § 4. „Quamquam, Quirites, non est illa legatio sed denuntiatio belli, nisi paruerit. — Mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum" etc. Hic *denuntient* unice verum videtur, ut § 6, „non commisisset ut ei senatus tamquam Hannibali — denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum.

VI. § 11. Nam Trebellium (Antonius) valde iam diligit: oderat tum, cum ille novis tabulis adversabatur: iam fert in oculis posteaquam ipsum vidit sine novis tabulis salvum esse non posse. Audisse enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuistis, quotidie sponsores et creditores L. Trebellii convenire. O fides! (hoc enim opinor Trebellium sumpsisse cognomen) quae potest esse maior fides quam fraudare creditores? domo profugere? propter aes alienum ire ad arma?" Cognomen Trebellii a nullo scriptore tradi testantur qui in eiusmodi rebus indagandis operam posuerunt. At hic a Cicerone Trebellium ipso cognomine appellatum fuisse vix potest dubitari: „O *Fide!*" (hoc enim opinor Trebellium sumpsisse cognomen) etc.

VI. § 13. „In foro L. Antonii statuam videmus, sicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castoris. O impudentiam incredibilem! tantumne sibi sumpsit, quia Mylasis myrmillo Thraecem iugulavit familiarem suum? Quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro spectantibus vobis depugnasset?" Cicero hoc loco dissimulatione sermonis usus esse videtur, non ea valde lepida sed foro et Quiritium turbae satis accommodata: „*Quodammodo* istum ferre possemus, si in hoc foro spectantibus vobis depugnasset." Nam gladiatoribus palmae urbanae nobilissimae erant. Vulgata autem lectio non videtur commode posse explicari.

VII. § 1. „Adducta est enim, patres conscripti, res in maximum periculum et in extremum paene discrimen. Non sine causa legatorum missionem semper timui numquam probavi, quorum reditus quid sit allaturus ignoro: expectatio quidem quantum afferat languoris animis quis non videt?" Cicero si in scribendo nostram disciplinam adhibuisset, sine dubio post *probavi* semicolon posuisset, post *ignoro* comma.

VII. § 3. „Iam nunc fingunt responsa Antonii eaque defendunt. Alii postulare illum ut omnes exercitus dimittantur. — Alii remittere eum nobis Galliam citeriorem, illam ultimam postulare: praeclare! ex qua non legiones solum, sed etiam nationes ad Urbem conetur adducere. Alii nihil eum iam nisi modeste postulare. Macedoniam suam vocat omnino, quoniam C. frater est inde revocatus." Ex iis quae cummaxime agit Antonius demonstratur, quanto errore iudicetur nihil nisi modeste postulare. Itaque duae sententiae coniungendae sunt et superioribus accommodandae: „*qui* Macedoniam suam vocat."

VII. § 4. „Atque haec ii loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intelligi potest animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse populares. Qui enim evenit ut, qui rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maxime populari, quod eadem salutaris rei publicae sit, improbos se quam populares esse malint?" In hac argumentatione Cicero assumit quod erat demonstrandum. Nam qui rem popularem reiiciunt *quod* eadem rei publicae sit salutaris, ii sine dubio non voluntate sunt populares, sed perniciem rei publicae populi commodis praeponunt. Legendum est: „*quae* eadem salutaris rei publicae sit."

VII. § 14. „Quam turpe porro legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium! quamquam illa legatio non est: denuntiatio est paratum illi exitium nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gravior." Haec ita constituenda sunt: „Quam turpe — Antonium! Quam-

quam illa legatio non est (denuntiatio est — ordini), quid refert? tamen opinio est *gravis*." In Vaticano *grui* et ex correctione *gravior*. Perperam. Nam sententia haec est: quamquam legatos non misimus, videri misisse grave est; nam ex hac opinione vires belli languescunt. Parenthesis „denuntiatio — ordini" ita possit cum oratione coniungi: „Quamquam illa legatio non est, *sed* denuntiatio paratum illi exitium nisi paruerit huic ordini, quid refert? etc. Neque absurda suspicio est *sed* post *est* excidisse. Verum traditae lectionis quam plurima retinere plerisque tutissimum videbitur.

VIII. § 1. „Victa est igitur propter verbi asperitatem te auctore nostra sententia. Vicit L. Caesaris — qui verbi atrocitate dempta oratione fuit quam sententia lenior." Haec commate non puncto disiungenda sunt.

VIII. § 7. „Dilectus tota Italia decreti sublatis vacationibus; saga cras sumentur; consul se cum praesidio descensurum esse dixit. Utrum hoc bellum non est? Ultima „Utrum hoc bellum non est?" a linea solent scribi et maxima distinctione seiungi a superioribus. Perperam. Eadem verba non integra tradita esse Halmius suspicatur coniicitque legendum esse: „Utrum hoc bellum *est*, *an* non est?" Utrumque dici posse videtur. Vide Topic. § 25. „Utrum igitur hactenus satis est?" Pro Flacco § 45. „Utrum enim est in clarissimis viris is quem iudicatum hic duxit Hermippus?"

VIII. § 12. „Sed quaeso, Calene, quid tu? servitutem pacem vocas? maiores quidem nostri non modo ut liberi essent, sed etiam ut imperarent arma capiebant: tu arma abiicienda censes ut serviamus? Quae causa iustior est belli gerendi quam servitutis depulsio? in qua etiam si non sit molestus dominus, tamen est miserrimum posse si velit." Qui „servitutem pacem vocas," et „tu arma abiicienda censes, ut serviamus" affirmantis esse censent, non interrogantis, recte iudicare videntur. In sequentibus vero legendum est: „tamen est miserrimum *esse* posse si velit."

VIII. § 17. In eadem disceptatione cum Caleno legitur: „Parva est enim mihi tecum aut parva de re dissensio? Ego huic faveo, tu illi? immo vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conservari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari studes." Sententiam horum verborum ita proponere licet: non mihi tecum dissensio est de hominibus humilioribus atque ignotis, quorum alter mihi alter tibi gratiosus sit quamquam pari sint dignitate atque virtute, sed de Bruto et Antonio dissentimus. Verum in tali causa argumentatio non nominandis dumtaxat viris absolvitur, sed virtutibus ac vitiis utriusque explicate proponendis et ponderandis. Praeterea si Cicero et Calenus de Bruto et Antonio dissentiebant non de re („aut parva de re") sed de hominibus dissensio erat. „Ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio" magistro deberi videntur, qui „ego huic faveo, tu illi „explanavit." Quibus expunctis sententia haec est: non de hominibus sed de re gravissima dissentimus: „Ego huic faveo, tu illi? immo vero ego conservari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari studes."

VIII. § 18. „Ego te, cum in Massilienses tam es acerbus, Q. Fufi, non animo aequo audio. Quousque enim Massiliam oppugnabis? ne triumphus quidem finem facit belli, per quem lata est urbs ea, sine qua numquam ex transalpinis gentibus maiores nostri triumphaverunt?" Libri *facit* et *fecit*, sed verum est *faciet*.

VIII. § 20. „Quam hesternus dies nobis, consularibus dico, turpis illuxit! iterum legatos! quid? si ille faceret inducias? Ante os oculosque legatorum tormentis Mutinam verberavit; opus ostendebat munitionemque legatis; ne punctum quidem temporis, cum legati adessent, oppugnatio respiravit. Ad hunc legatos?" In hac indignatione argumentatio qualis est „num aliud quid faceremus si ille faceret inducias" locum tueri non potest. Legendum est: „Quid? Ante os oculosque — verberavit; — respiravit. Ad hunc legatos?"

X. § 13. Equitatum „in Macedonia Cn. Domitius — a legato Syriaco abduxit." Quaerendum est an libera re publica legati ex provincia nomen habere potuerint, ut hic legatus Syriacus dicitur. In quaestore ceterisque magistratibus qui certam provinciam sortiebantur ea appellatio satis intelligitur; sed in legato, qui magistratui provinciali comes et adiutor negotiorum dabatur, non ipse provinciae praeponebatur, alia est ratio. Fortasse *Syriaco* delendum est.

X. § 15. „Qui autem hos exercitus ducunt? Ii, credo, qui C. Caesaris res actas everti, qui causam veteranorum prodi volunt. Si ipse viveret C. Caesar acrius, credo, acta sua defenderet, quam vir fortissimus defendit Hirtius: aut amicior causae quisquam inveniri potest quam filius?" Caeraris res actae locutio est plane singularis; *res* praecedentis syllabae dittographia videtur et „Caesaris *acta*" reponendum esse. Tum restituendum „aut amicior causae *veteranorum* quisquam inveniri potest quam filius?" Si veteranorum nomen abest causa contra sententiam oratoris de defensione actorum Caesaris accipiatur necesse est.

X. § 18. „Quae, malum! est ista ratio semper optimis causis veteranorum nomen opponere? Quorum etiam si amplecterer virtutem, ut facio, tamen, si essent arrogantes, non possem ferre fastidium. At nos conantes servitutis vincula rumpere impediet, si quis veteranos nolle dixerit? Non sunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant; nemo est praeter veteranos milites vir, qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare res publica freta veteranis sine magno subsidio iuventutis? quos quidem vos libertatis adiutores complecti debetis, servitutis auctores sequi non debetis." In „At nos etc." nihil obiicitur iis quae modo proposita sunt, sed mutata forma in eadem re pergit oratio; itaque coniunctio interrogativa requiritur: „*An* nos etc." Sequentia „Potest igitur stare res publica — iuventutis?" sive ita explicantur ut significent: non potest stare res publica etc.; sive: potest stare etc., falsa est argumentationis conclusio haec: sunt praeter

veteranos iuvenes innumerabiles qui pro re publica arma capiant: non potest igitur stare sine illis iuvenibus res publica. Neque sanior erit conclusio: potest igitur stare. Itaque aut aliquid ante „Potest" excidisse statuendum est, aut mutato verborum ordine legendum: „Potest igitur stare res publica *sine veteranis freta* magno subsidio iuventutis." Haec autem erunt affirmantis non interrogantis.

XI. § 5. „Cervicibus fractis caput abscidit idque adfixum gestari iussit in pilo: reliquum corpus tractum atque laniatum abiecit in mare." Non tantum Vaticani primae manui tribuendum erat, ut propter hanc unam auctoritatem „atque laniatum" expungeretur. Quae verba si Cicero non addidit, omisit certe etiam „tractum" nam „corpus tractum abiecit in mare" nullam imaginem menti proponit.

XI. § 26. Cicero censet bellum contra Dolabellam decernere parato homini qui iam imperium habeat. „Quis igitur is est? Aut M. Brutus aut C. Cassius aut uterque. Decernerem plane, sicut multa in consulibus, alterum ambosve, ni Brutum" etc. *In* ante „consulibus" de coniectura illatum est, sequentia quoque multis modis tentata. Mihi librorum scriptura sana videtur. Alter ambove formula est quae in negotiis consulibus decernendis tam crebro recurrebat, ut qui rem alteri ambobusve mandandam censeret per breviloquentiam dicere posset: decerno ALTER AMBOVE. Sed Latini in tali syntaxi nomina et alia declinabilia ad formam totius sententiae accommodare solent. Ita recte dicitur: decerno alterum ambosve, sicut multa consulibus decernuntur.

XI. § 27. „Nam et Brutus et Cassius multis iam in rebus ipse sibi senatus fuit. Necesse est enim in tanta conversione et perturbatione omnium rerum temporibus potius parere quam moribus. Nec enim nunc primum aut Brutus aut Cassius salutem libertatemque patriae legem sanctissimam et morem optimum indicavit." Parere moribus hoc loco est servare morem maiorum, instituta rei publicae atque maio-

rum exempla sequi. In hac significatione pluralis *mores* sine dubio praeter consuetudinem positus est; sed post *temporibus* aures postulabant *moribus*. Eiusdem generis esse videtur in Pison. § 30. „qui eius civitatis in qua in principum numero vultis esse non leges, non instituta, non mores, non iura noritis." Sine dubio consuetudo *morem* postulat non *mores;* sed inter·cetera nomina pluralis numeri *morem* insuave est: contra „non leges non instituta, non mores non iura" aequabilitate terminationum auribus blanditur. Ita ne aures offenderentur verborum proprietas posthabita est.

XI. § 36. „Animadverti, patres conscripti, exaudiri etiam nimium a me Brutum ornari." Imo: „*exaudivi* etiam, nimium" etc. Liber Tegernseensis *exaudi rui* i. e. *exaud^{r}ivi* vel *exaud^{v}iri* parem auctoritatem utrique lectioni conciliat; utra autem vera sit sequentia demonstrant: „vide, inquit, ne veteranos offendas: hoc enim vel maxime exaudio" § 37.

XIII. § 9. „Quamquam enim magnas res bellicas gesserat (M. Lepidus) et triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Aemilio nec Aemiliano Scipioni nec superiori Africano nec Mario nec Pompeio, qui maiora bella gesserunt: sed quod silentio bellum civile confecerat cum primum licuit, honores in eum maximos contulistis." Bellum silentio conficere est ita conficere, ut aut ipse de pace sileas et neminem certiorem facias, aut ceteri omnes conciliatam pacem nulla mentione dignam putent. Quis autem illud sive imperatoris, sive civium, silentium maximis inusitatisque honoribus ornabit? In *silentio* latet *sapientia*, vel *clementia*, vel aliud nomen eius generis. Vide Or. V. § 39 et 40.

XIII. § 17. „Nam si ipse (M. Antonius) servire poterat, nobis dominum cur imponebat? et si eius pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum et tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto qualem in nos eum (Caesarem) esse voluit, talis ipse in ceteros exstitit." Sententia pro *comparabat* requirit *com-*

parare debebat, vel eiusmodi quid. Tum in sequentibus certe ineptum *in ceteros* delendum est. Oppositio verbis continetur: qualem Caesarem *esse voluit* ipse *exstitit.* „Qualem in nos eum esse voluit" libri vario ordine exhibent. Dubitari potest, annon *in nos* quoque insiticium sit. Satis est enim in hac sententia „qualem eum esse voluit talis ipse exstitit." Si *in nos* retinebitur, cum Lag. 55 legendum erit „qualem eum in nos esse voluit, talis ipse [in ceteros] exstitit."

XIII. § 19. „Caesaris enim incredibilis ac divina virtus latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens laedere se putabat edictis, ignorans quaecumque falso in eum diceret [in sanctissimum adolescentem], ea vere recidere in memoriam pueritiae suae." Verba „in sanctissimum adolescentem" in commemoratione flagitiosae Antonii pueritiae firmum praesidium habent. Itaque emendatio huius loci ita instituenda est, ut ea verba retineri possint. Legendum videtur: „quaecumque falso *ediceret* in sanctissimum adolescentem ea vere recidere in memoriam pueritiae suae." Libri complures *falso diceret* omissis *in eum.*

XIII. § 24. „Equidem negare non possum a Caesare Hirtium ornatum, sed illa ornamenta in virtute et industria posita lucent. Tu vero, qui te ab eodem Caesare ornatum negare non potes, quid esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? Ecquo te tua virtus provexisset? ecquo genus? In lustris, popinis, alea, vino tempus aetatis omne consumpsisses" etc. Librorum „ecquo genus?" merito spernitur; neque Ursini „ecquo ingenium?" probari potest; nam ingenium et industria facultates sunt longe diversae, ita ut quod alter ingenio alter industria profecerit inter se comparari non possint. In hac oratione ipsum „industria" necessarium est: „ecquo *industria?*" Nomen ante sequens *in lustris* omissum erat. Lacuna neminem latere potuit. Explevit sine iudicio nescio quis.

XIV. § 4. „Caesar cum exercitu per se comparato, cum primis pestibus rem publicam liberasset, ne quid postea

sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum." Locus sine dubio corruptus, sed levi fortasse medicina sanabilis legendo "cum *primum* pestibus rem publicam liberasset."

XIV. § 7. "Supplicationem decernitis (imperatoribus qui Antonium iusto proelio vicerunt: Antonium) hostem non appellatis. Gratae vero nostrae dis immortalibus gratulationes erunt, gratae victimae, cum interfecta sit civium multitudo! De improbis, inquit, et audacibus; nam sic eos appellat clarissimus vir: quae sunt urbanarum maledicta litium, non inustae belli internecivi notae. Testamenta, credo, subiiciunt aut eiiciunt vicinos aut adulescentulos circumscribunt; his enim vitiis affectos et talibus malos aut audaces appellare consuetudo solet. Bellum inexpiabile infert —; Dolabellae — facinus — suo consilio factum esse testatur —. Est igitur quisquam qui hostes appellare non audeat?" etc. *Aut* inter *malos* et *audaces* de coniectura interpositum est. Praeter probabilitatem quamdam ex aestimata omittendi occasione profectam nihil habet ea emendatio quo se commendet. Nam post "de improbis *et* audacibus" malos *aut* audaces vitiosum est. Sed alia in eodem loco insunt admodum suspiciosa. Etenim disputatur quo nomine Antoniani recte appellentur, hostium cum Cicerone, an improborum et audacium cum Servilio. In eo autem argumento ita Cicero versatur, ut demonstret non fecisse Antonianos, quod qui faciunt communi sermonis usu improbi et andaces appellentur, sed ea admisisse, quae qui admittunt ab omnibus hominibus Latinis nominentur hostes: ergo Servilium non recte improborum et audacium nomine usum esse. Tota igitur disputatio ipsorum verborum disceptatione continetur quibus Servilius usus est, neque licet in iis quidquam mutare aut pro iis alia ponere, ne ea quidem quae prorsus idem valeant. Itaque cum Servilius Antonianos "*improbos* et audaces" dixisset, nullo modo defendi potest in hac disputatione subiici verba "*malos* et audaces." Iterum eadem verba requiruntur quae supra posita sunt: "*improbos et* audaces." Sed ne ita quidem oratio vitio carebit. Nam falsa testamenta, vis, adulescentulorum circumscriptiones sce-

lera sunt et ex vitiosa natura orta facinora, non vitia. Denique videndum erit aevine sit Ciceronis vulgarem sermonis usum uno nomine consuetudinis indicare. "His enim vitiis affectos et talibus malos aut audaces appellare consuetudo solet" delenda videntur.

XVI. § 9. "Quas enim turpitudines Antonii libenter cum dedecore subierunt, easdem per vim laetantur aliis se intulisse." Iterum Ciceronis orationem corrector exigui iudicii insulso additamento corrupit, qui non intelligeret totam sententiam absolvi si dictum esset Antonios *libenter* subiisse quae alii non nisi *per vim* patiuntur. "Cum dedecore" expungendum est.

XIV. § 13. Sermo erat, Ciceronem quoque arma in patriam parare. "Nonne satis est ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? Etiam in eos, qui omnes suas curas in rei publicae salute defigunt impetus crimen [invidiaque] quaeretur?" Halmii palmaria emendatio *impietatis* pro *impetus* scribentis ambabus manibus amplectenda est, sed in eo a viro clarissimo dissentiendum, quod *invidiaque* tamquam glossema abiicit. Nam crimina quaerit accusator ut reum damnet, in homines populo acceptos invidia criminibus quaeritur. Legendum videtur: "*impietatis crimine invidia* quaeretur." In "invidiaque" coniunctio ex sequentis syllabae repetita scriptione orta est: qui error correctionem "crimen" pro "crimine" peperit.

XIV. § 21. "Necesse est eos qui re sunt hostes verbis notari, sententiis nostris hostes iudicari." "Verbis notari" in hac re vitiosum est, requiritur certe "*verbo* notari." Sed haec delere praestat quam corrigere.

XIV. § 23. "Civile bellum consul Sylla gessit; legionibus in urbem adductis quos voluit expulit, quos potuit occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnae nulla victori. Cinnae victoriam imperator ultus est Sylla: nulla supplicatio decreta a

senatu." Compositio totius loci demonstrat Ciceronem scripsisse „supplicatio nulla victori." Si Cinnae nomen addidissit certe non hoc loco posuisset. In sequentibus: „Eos enim cives pugna illa (Pharsalia) sustulerat, quibus non modo vivis sed etiam victoribus incolumis et florens civitas esse posset," sententiam perspexit homo Italus, qui in Lag. 55 inverso ordine scripsit: „quibus non modo *victoribus* sed etiam *vivis* incolumis et florens civitas esse posset."

XIV. § 29. „Est autem fidei pietatisque nostrae declarare fortissimis militibus quam memores simus quamque grati. Quam ob rem promissa nostra atque ea, quae legionibus bello confecto tributuros nos spopondimus hodierno senatus consulto renovanda censeo; aequum est enim militum, talium praesertim, honorem coniungi. Atque utinam, patres conscripti, civibus omnibus solvere nobis praemia liceret! quamquam nos ea quae promisimus studiose cumulateque reddemus." Sententia haec est: Utinam omnes milites (non *cives*) tam bene de re publica meriti essent, quam ii qui cum Hirtio, Pansa, Caesare pugnaverunt! „*civibus*" delendum est.

XIV. § 34. „Atque etiam censeo, patres conscripti, quae praemia militibus promisimus nos re publica recuperata tributuros, ea vivis victoribusque cumulate, cum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, coniugibus, fratribus eadem tribuenda censeo." Alterum *censeo* in fine huius loci abundat; ut „persolvenda" prius membrum apte concludit, ita „tribuenda" posterius.

XIV. § 36. „Cumque A. Hirtius consul, imperator, proelio audito, re cognita fortissimo praestantissimoque animo exercitum castris eduxerit etc." Ante „re cognita" otiosum „proelio audito" delendum videtur. Videatur § 27. „Quid dicam de Hirtio? qui re audita e castris duas legiones eduxit."

